

Лекція 1.

Сутність та функції грошей

Курс “Гроші та кредит”

Роман Корнилюк, к.е.н.

February 2018

Тема 1. Сутність та функції грошей

- 1.1. Сутність та походження грошей. Гроші як гроші і гроші як капітал.
- 1.2. Форми грошей та їх еволюція. Дискусії щодо сутності електронних грошей.
- 1.3. Цінність грошей, її сутність та форми прояву.
- 1.4. Функції грошей. Дискусії щодо функції грошей.
- 1.5. Якісні властивості грошей.
- 1.6. Роль грошей в ринковій економіці.

1.1. Сутність та походження грошей

Сутність грошей. Що таке гроші ?

Людство сьогодні не має однозначної й остаточної відповіді на питання, що ж таке гроші.

Гроші є явищем суспільним і тому сутність їх змінюється адекватно змінам характеру суспільних відносин, у яких вони функціонують.

Глен Габбард :

Гроші — це все те, що люди приймають в оплату за товари і послуги або для виплати боргів.

Для критиків того, що сутність поняття може визначатися сукупністю функцій, такого визначення виявляється недостатньо.

Сутність грошей. Альтернативні визначення

Функціональний підхід:

- Гроші - усе те, що використовується як гроші.

«Еквівалентний» підхід:

- Гроші - загальний еквівалент, тобто це специфічний товар, що має властивість обмінюватися на будь-який інший товар.
- Гроші – універсальна уречевлена мінова вартість. **Мінова вартість** – здатність товару обмінюватися в певних пропорціях на інший товар.

Портфельний підхід:

- Гроші – найбільш ліквідний актив.

Гроші - засіб виконання грошових функцій ?

Функціональний підхід:

- Гроші - усе те, що використовується як гроші.

Глен Габбард

Гроші — це все те, що люди приймають в оплату за товари і послуги або для виплати боргів.

Гроші - загальний еквівалент?

Гроші - **загальний еквівалент**, тобто це специфічний товар, що має властивість обмінюватися на будь-який інший товар.

Сильний бік визначення:

Більш конкретно, враховує місце грошей в товарному обміні.

Слабкий бік:

Не враховує такого важливого призначення грошей, як обслуговування потреб нагромадження цінності.

Гроші - найбільш ліквідний актив?

Рис. 1.1. Схема портфеля активів економічного суб'єкта

Сильний бік:

За портфельного підходу визначення грошей охоплює їх призначення як засобу обігу та платежу, так і засобу нагромадження вартості.

Слабкий бік:

не дає можливості провести чітку межу між грошима (грошовими активами) і негрошима (негрошовими активами), унаслідок чого поряд з поняттям «гроші» з'являється поняття «квазігроші»

Гроші - універсальна загальна форма цінності?

Конкретна споживча цінність - здатність блага задовольняти певні потреби людини.

Приклад: золото як ювелірна прикраса, як технологічний метал тощо.

Загальна споживча цінність — здатність блага задовольняти **будь-які** людські потреби внаслідок використання його як загального еквіваленту.

Приклад: золото як гроші

Ідеалізація грошей – поступовий перехід загальної споживної цінності від конкретного товару-золота до простого його знаку.

«Гроші як гроші» і «гроші як капітал»

Савлук: «З простого засобу обігу, що обслуговував обмін товарів, гроші перетворилися в носія самозростаючої цінності, тобто у форму капіталу.»

- **Гроші як гроші** використовуються переважно для реалізації наявної споживної цінності, тобто їх цільове призначення обмежується посередництвом в обміні.
- **Гроші як капітал** використовуються для забезпечення зростання наявної цінності. Це можливо лише за умови, що гроші використовуються для формування *торговельного* та *промислового капіталу*.

Гроші та інші економічні категорії

- Гроші - готівка
- Гроші - фінанси

Походження грошей. Концепції

Раціоналістична концепція - гроші виникли внаслідок угоди між людьми або запроваджені законодавчими актами держави задля полегшення обміну товарів.

Еволюційна концепція - виникнення та розвиток грошей — тривалий еволюційний процес, зумовлений стихійним розвитком товарного виробництва та обміну.

Бартер > загальний товар > біметалізм > монометалізм > кредитні гроші

Perry Mehrling:

king's money vs trader's money

chartalism vs metallism

Гроші – об'єктивний наслідок товарного обміну

- Поява грошей - об'єктивний наслідок розвитку товарного виробництва та обміну. Немає торгівлі - немає грошей.

Приклад:

- плем'я Нукук.

Кочовим збирачам із Амазонії донедавна були зовсім не потрібні гроші.
Для задоволення своїх потреб їм цілком вистачало дубинки.

Роль держави у творенні грошей.

Роль держави у творенні грошей: трансформуюча, а не конститууюча
не держава створює гроші як економічне явище, хоча вона може:

- визначати та змінювати зовнішні атрибути грошей;
- впливати на форму та якісні властивості грошей з метою кращого пристосування їх до ефективного виконання суспільної ролі;
- намагатися позбутися грошей у майбутньому (безуспішно), після досягнення суспільством певного етапу розвитку (СРСР, Куба, КНДР).

Разом із тим:

Не в кожній державі і цивілізації були відомі грошові системи

Інки — високоцивілізована безгрошова система

Державне управління інків базувалося на єдиній одиниці вартості – **праці**.

Срібло - мало лише естетичне значення: “сльози місяця”.

Усе (?) змінилось із приходом іспанців.

Potosi – місто в сучасній Болівії, що славилось срібними рудниками і монетним двором Іспанської імперії

1556 по 1783 роки тут було здобуто 45 тис. тонн чистого срібла, з яких 7 тис. тонн переправлено до Іспанії. Конкістатори за наказом Франсиско де Толедо на шахті використовували працю індіанців у вигляді **міти**, тобто повинності у вигляді суспільних робіт.

Гроші і сьогодні - це продукт ринку

- якраз ринок спричиняє об'єктивну потребу в грошах (попит на гроші), з чим держава не може не рахуватися.
- ринок висуває жорсткі вимоги до носія грошових функцій, і держава повинна створити такого носія, який здатний найповніше задовольняти ці вимоги.
- кількість грошей в обороті визначається певними об'єктивними закономірностями, які держава мусить враховувати у своїх регулятивних діях щодо грошей.

1.2. Форми грошей та їх еволюція

Джерело: <http://www.pbs.org/wgbh/nova/ancient/history-money.html>

Еволюція грошей: зміна форми

Причини та механізм еволюції форм грошей від звичайних товарів першої необхідності до благородних металів.

Повноцінні гроші:

- Товарні гроші
- Металеві гроші

Змішані форми грошей:

- Металеві: золота, срібна, мідна монети
- Кредитні: паперові гроші (розмінні банкноти, казначейські білети, білонна монета, нерозмінні [на золото] банкноти)

Неповноцінні гроші (кредитні гроші):

- Паперові гроші
- Депозитні гроші (традиційні депозити, електронні депозити)
- Квасігроші (векселі, чеки, строкові депозити)

Схема еволюції форм грошей

Джерело: Савлук М.І. Гроші та кредит

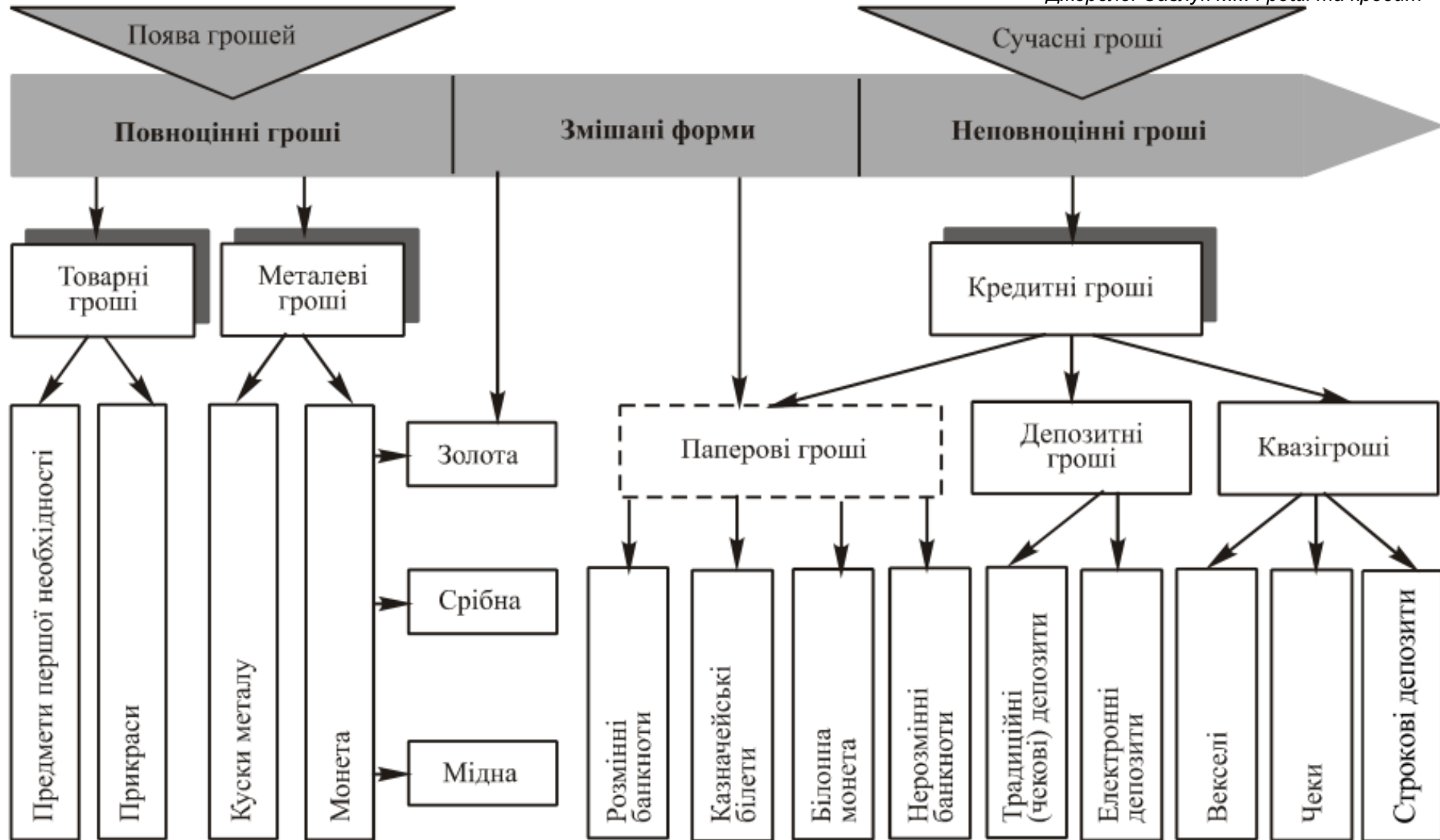

Рис. 1.2. Схема еволюції форм грошей

Повноцінні товарні гроші

Повноцінні гроші - ті, що функціонують в обігу з власною субстанціональною цінністю. Перші п.г. були товарними.

Худоба (capitus – «голова», в головах рахують стада)

Хутро (“куна” – слов’янська назва хутра, нині грошова одиниця Хорватії)

Прикраси: намисто з черепашок, перли, ракушки. «Гривня» – шийна прикраса зі срібла

Повноцінні металеві гроші

- звичайні метали — залізо, мідь, бронза
- срібло (злитки або монети)
- золото (злитки або монети)
- золото-срібний біметалізм (монети)
- золотий монометалізм (монети)

Вавилон: перші кредитні гроші ?

- Збереглися теракотові “жетони” з міста Сіппар (нині Ірак), часів короля Аммі-Дітана (1683-1647 р.р. до н.е.), котрі посвідчували право власника отримати певний обсяг ячменю під час збору врожаю.

- Bank of England notes: “I promise to pay the bearer on demand the sum of...”

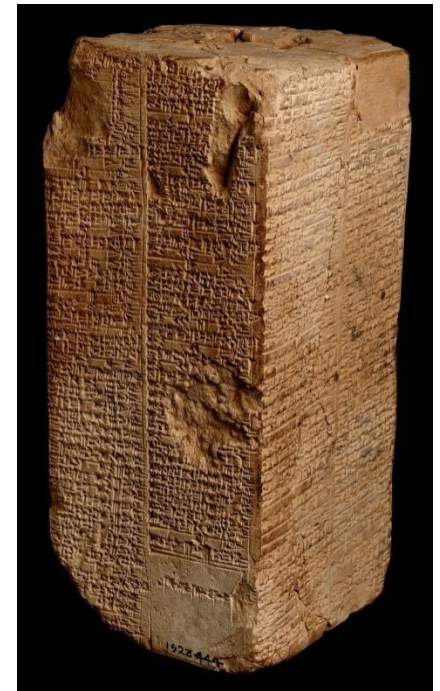
Вавилон: перші економічні категорії

Шумерські слова у клинописних глиняних дошках (2000 р. до н.е.):

- **Màš (“ягня”, “процент на капітал”)** – концепцію процента як плати за користування продуктивним ресурсом вперше сформулювали шумери, вона звучить як “мош”. Можливо вони ягнятами розраховувались за оренду землі.
- **Harrana (“дорога”)** - кредит, виданий на торгову поїздку, пізніше в Генуї називався commenda.

Кодекс Хаммурапі (1750 р. до н.е.) :

- «гранична ставка відсотка лихварю: 33,5% зерном або 20% сріблом. Порушення курсу в більшу сторону звільняє боржника від зобов'язань.»
- Курс повернення боргу у сріблі зерном: 100 ка срібла = 1 гур зерна.

Перші монети

- Датуються 600 р. до н.е
- Знайдені археологами в Храмі Артеміди Ефеської (Ізмір, Туреччина)
- Лідійські монети виготовлені з електрума – природного сплаву золота і срібла

- “**монета**” - слово походить від назви храму Юнони-Монети, себто “порадниці”, в якому карбувалися одні з перших круглих грошей.
- **Повноцінні монети** - зливки металу, викарбувані за встановленою формою, у яких вагу і пробу засвідчували штемпелем.
- **Білонна монета** – розмінна монета з дрібною вартістю, що карбується не з дорогоцінного металу, отже є неповноцінною.

Монета з портретом Юнії-Монети

Римська монетна система

- **Aureus** (ауреус) - золота монета. Перебувала в обігу більше п'ятисот років, за цей час неодноразово девальвувалася.

- **Denarius** (динарій) – срібна монета. 268 р.до н.е – 6,8 грам, III ст. - 3 г.

- **Sestertius** (сестерцій) – бронзова монета. 1/4 динарія.

Історія грошей. Древній Рим

Argentarii, Nummularii, Mensarii – римські міняйли.

Capital – походить від “capitis” - по-латині “голова”, саме головами досі вимірюють обсяг стада – перші показники багатства, себто капіталу.

КАТОН: “Якщо у тебе є капітал спорядити корабель, не роби цього, поки не знайдеш таких же 49 людей, щоб спорядити 50 кораблів.” Асоціації капіталістів Риму – це прото-банки і прото-страховики античності.

Деталі: П'єтро Рота “История банков”

Депозити і кредити у римському праві

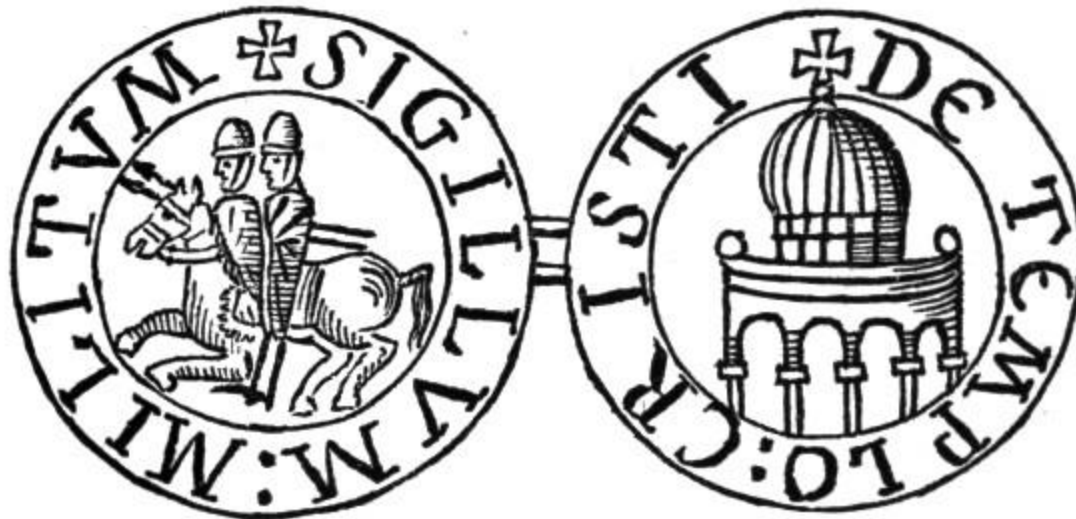
- ***Commodatum*** – договір, згідно якого річ дається користування на певний час з умовою її фізичного повернення у доброму стані. (Регулярний вклад)
- ***Mutuum*** – договір позики, за яким у фіксований строк повертається *mutuary* – певна кількість аналогічних товарів, в т.ч. олії, зерна або металевих грошей. Tantundem - (Іррегулярний вклад)
- «*in the irregular deposit, custody consists of the obligation to always keep available to the depositor goods of the same quantity and quality as those received*»

Джерело: Huerto de Soto. *Money, Bank Credit, and Economic Cycles*

Історія грошей. Орден Тамплієрів

13 століття. Хрестові походи.

Релігійний орден **Тамплієрів** залучав великі суми коштів від європейських монархів та муніципалітетів, а також здійснював кредитування, торгівлю нерухомістю та контроль над товарними потоками на Близькому Сході, успішно використавши власне монопольне становище та привілеї, а також мережу храмів-фортечного типу по всьому Середземномор'ю.

Історія грошей. Амстердам

- Протягом **XVII ст.** міжнародним фінансовим центром став Амстердам.
- **У 1609 р. купцями створено Амстердамський банк**, що сприяв вирішенню проблеми різнорідних карбованих монет, використання яких в оптовій торгівлі стало неможливим внаслідок постійної зміни їх вартості урядами держав.
- Купці отримали змогу проводити розрахунки єдиною “віртуальною” банківською монетою: банківським флорином, що на відміну від державного не знецінювався (211,91 проти 200,21 асів Ag).
- Та криза не оминула і їх. Через 2 століття наполеонівські війська , відкривши банківські резерви не знайшли там жаданого золота.

Історія грошей. Американський період

- **Bank notes** – банківські білети, банкноти
- **Greenbanks** – нерозмінні на метал казначейські білети (fiat money)
- **Paper money** – конвертовані на метал паперові гроші

Грінбеки – прото-бакси

Демонетизація золота: причини та механізм

- **Демонетизація золота** – поступовий процес втрати золотом своїх грошових функцій. Остаточно завершився в 1971-1976 роках з розпадом Бреттон-Вудської валютної системи - історично останній міжнародної валютної системи, заснованої на золоті.

Причини:

- 1) Швидкий ріст потреби золоті відповідно до інтенсивно зростаючих масштабів суспільного виробництва та обміну.
- 2) Підвищення вимог щодо скорочення витрат на виготовлення грошей для мінімізації суспільних витрат обігу.
- 3) Вартість грошей у нових умовах повинна була стати більш гнучкою, більш податливою до державних регулятивних заходів.

Неповноцінні форми грошей

Неповноцінні гроші - гроші, які не мають власної субстанціональної (трудової) вартості, а лише уявну мінову цінність, якої набувають в обігу.

Еволюція неповноцінних грошей:

- білонна (розмінна) монета
- паперові гроші (казначейські зобов'язання)
- банківські зобов'язання (банкноти)
- депозитні вклади
- квазігроші

Неповноцінні форми грошей: класифікація

Залежно від характеру емісії та рівня довіри:

- **паперові гроші** – емітуються для покриття бюджетних витрат
- **кредитні гроші** - емітуються на основі кредитування реальної економіки, завдяки чому їх випуск тісно пов'язується з потребами обороту, забезпечується їх вилучення з обороту при погашенні позичок, що сприяє підтримці їх стабільної цінності.

Залежно від форми існування:

- готівкові
- депозитні
- електронні гроші

Залежно від статусу емітента:

- казначейські
- банківські
- приватні гроші

Сучасні кредитні форми грошей

- **Готівкові гроші** – емітовані державою банкноти і монети.
- **Депозитні гроші** – це різновид кредитних грошей, який існує у вигляді певних сум, записаних на рахунках економічних суб'єктів у банках.
- **Електронні гроші** – це різновид депозитних грошей, які існують у пам'яті комп'ютерів і здійснюють свій рух через комп'ютерні системи за розпорядженнями власників рахунків, які надаються за допомогою систем інтернет-банкінгу.
- **Пластикова картка** – носій електронних грошей, іменний грошовий документ, що видається банком власникові карткового рахунка.
- **Квазі-гроші** або майже гроші — це специфічні грошові форми, в яких грошова сутність істотно послаблена, відхиляється від загальноприйнятих, стандартних форм (вексель, чек, облігація тощо).

Дискусії щодо ідеї приватних грошей

- Баджет
- Хайєк
- Хікс
- Криптовалюта [Біткойн](#) – приватні гроші, що функціонують за допомогою системи блок-чейн - [розподіленої бази даних](#), яка підтримує постійно зростаючий перелік [записів](#), названих блоками, від підробки та переробки.

1.3. Цінність грошей, її сутність та форми прояву

WisdomTimes.com

Концепції цінності грошей

- **«державна теорія грошей»** -зводить природу грошей до «продукту правопорядку», цінність якого встановлюється державою незалежно від їх внутрішньої субстанціональної вартості.
- **марксистська теорія грошей** - абсолютизувала їх товарну природу, а цінність грошей пояснювала з позицій трудової теорії вартості

Механізми формування цінності грошей

Цінність грошей як грошей формується безпосередньо у сфері їх обігу, де гроші обмінюються на реальні блага, а цінність їх набуває форми **купівельної спроможності**.

При повноцінних грошах: тісний зв'язок між трудовою і міноюю вартістю грошей.

При неповноцінних грошах: внутрішня вартість грошей різко знижується, цінність формується міноюю вартістю, що відображає їхню купівельну спроможність. Ця цінність лишається стабільною за умови довіри до емітента і відповідності обсягу грошової бази товарному обороту.

Купівельна спроможність

- **Купівельна спроможність грошей** - вираз цінності грошей як грошей, можливість за певну грошову суму придбати адекватну масу товарів, послуг, цінних паперів, валюти тощо. Купівельна спроможність - величина, обернена до рівня цін в економіці.

$$I_{ц.г} = \frac{1}{I_{ц}},$$

де $I_{ц.г}$ — зміна цінності грошей;
 $I_{ц}$ — індекс середнього рівня цін за певний період.

- **Інфляція** — зниження цінності грошей
- **Дефляція** - підвищення цінності грошей

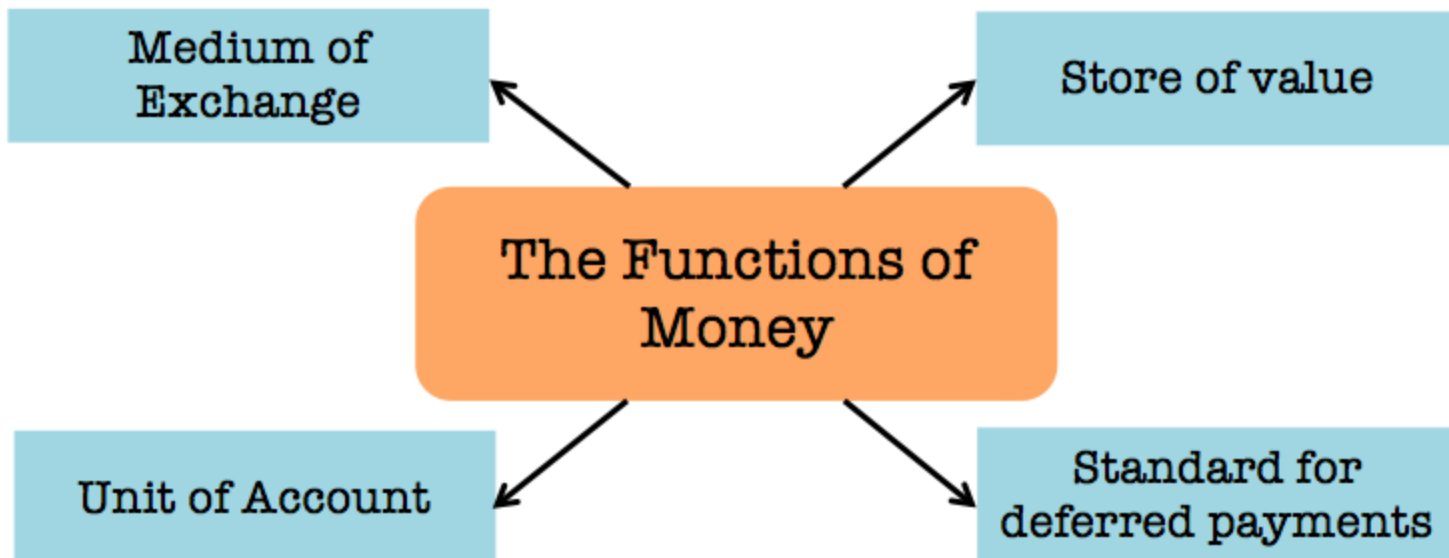
Цінність грошей як капіталу

Гроші як капітал набувають своєї цінності на ринку позичкового капіталу під впливом попиту і пропозиції, і виступає вона у формі **процента**.

Вплив зміни цінності грошей на економічні процеси

- Процент як вираз цінності грошей як капіталу має загальний характер, тобто охоплює весь рух грошей у цій статусі. Цінність же грошей як грошей набуває форми процента не завжди, а тільки у тих випадках, коли вони продаються на короткий строк на ринку грошей (міжбанківські позички, вклади до запитання тощо).
- **Але** і в тих випадках, коли гроші як гроші не виходять на ринок грошей, вони не залишаються повністю вільними від впливу процента. На запаси грошей, які не приносять доходу, формується так звана **альтернативна вартість**, що виражає втрачений дохід.
- Зміни альтернативної вартості є дієвим чинником впливу на попит на гроші: **у міру її зростання попит на гроші буде знижуватися, а в міру спадання — зростати.**
- Ця залежність має велике значення для практики монетарного регулювання.

1.4. Функції грошей

Функції грошей

Функція грошей — це певне призначення грошей щодо обслуговування руху цінності в процесі відтворення.

5 основних функцій грошей:

- мірило цінності (міра вартості)
- засіб обігу
- засіб платежу
- засіб нагромадження
- світові гроші

Функція 1: міра цінності

Функція мірила цінності (одиниця виміру) - це функція, в якій гроші забезпечують вираження і вимірювання цінності товарів, надаючи їй форму ціни. **Ціна - грошовий вираз цінності товарів**

- **Масштаб цін**

За умов повноцінних грошей відповідав ваговому вмісту металу:
*фунт стерлінгів як грошова одиниця дорівнював фунту срібла,
монета карбувалась із 1/240 фунта срібла*

- **Міра цінності в умовах інфляції.** Функцію мірила цінності гроші виконують тим краще, чим стабільніша їх власна мінова цінність.

Функція 2: засіб обігу

- **Засіб обігу** — це функція, в якій гроші є посередником в обміні товарів і забезпечують їх обіг.

«Обмін товарів за допомогою грошей у цій функції здійснюється за схемою Т—Г—Т на відміну від бартерного обміну за схемою Т—Т.»

Функція 3: засіб платежу

- **Засіб платежу** — це функція, в якій гроші обслуговують погашення різноманітних боргових зобов'язань між суб'єктами економічних відносин.
- **Інфляція та гроші як засіб платежу:**

“підвищення позичкового процента є інфляційним чинником і призводить до дальшого знецінення грошей. Ці явища повною мірою виявилися в економіці України на початку ринкової трансформації, коли інфляція набула широкого розмаху. Протягом короткого часу рівень позичкового процента підвищився в кілька разів, що стримувало розвиток кредитних відносин та економічне зростання взагалі.”

Функція 4: засіб нагромадження

- **Засіб нагромадження** — це функція, в якій гроші обслуговують нагромадження цінності в її загальній абстрактній формі в процесі розширеного відтворення.
- **Тезаврація** (грец. *thesauros* — скарб) – вилучення дорогоцінних металів, монет та банкнот із обігу з метою накопичення, а не отримання доходів, в очікуванні зростання їх вартості чи отримання прибутку в майбутньому.
- **скарб** перетворився в цілеспрямоване нагромадження грошей як моменту в процесі розширеного відтворення.

Функція 5: світові гроші

- **Світові гроші** — це функція, в якій гроші обслуговують рух цінності в міжнародному економічному обороті і забезпечують реалізацію взаємовідносин між країнами.
- Еволюція золота як світових грошей.
- Big 5: **USD, EUR, JPY, GBP, CHF.** + RMB.
- Передумови використання національних та колективних валют в якості світових грошей. Доки у суб'єктів світового ринку буде впевненість у тому, що вони зможуть купити за такі гроші необхідні їм товари, доти вони братимуть їх у платежі, не вимагаючи золота.

Дискусії щодо кількості функцій грошей

Мізес (see “Theory of Money”, pages 29-37):

1) medium of exchange – основна функція грошей

2) Усі інші – secondary functions:

- facilitating credit transactions
- transmitter of value through time and space
- general medium of payment

Мишкін (see “..Money, Banking and Financial Markets”, pages 95-97):

- **medium of exchange**
- **unit of account**
- **store of value**

1.5. Якісні властивості грошей

Якими мають бути гроші ?

Найл Фергюсон (see “The Ascent of Money”, pages 23-24):

«Гроші .. є

- **засобом обміну**, перевагою якого є подолання недоліків бартеру,
- **мірою вартості**, що сприяє оцінці та розрахункам, і
- **засобом нагромадження вартості**, що дозволяє проводити економічні транзакції протягом довгих періодів часу і на далеких географічних відстанях.

Щоб виконувати ці функції оптимально, гроші мають бути:
доступними, довгочасними, взаємозамінними, портативними і надійними.

Якісні властивості грошей

- **Стабільність вартості** - базова якісна характеристика грошей.
- **Економічність**
- **Довготривалість використання**
- **Однорідність**
- **Подільність**
- **Портативність**

Стабільність вартості

- Будь-яка форма грошей, якщо вона знецінюється, не може ефективно виконувати функцію засобу платежу і нагромадження.
- Такі гроші перетворюються в гальмо економічного розвитку, оскільки кредитори перестають надавати позички через ризик втрати позичених коштів, а інвестори з тієї самої причини перестають накопичувати гроші як інвестиційний ресурс.

- **Економічність** дає змогу суспільству мінімізувати витрати на виготовлення грошей і забезпечити ними потреби обороту.
- Доки гроші були повноцінними, вирішити це завдання було неможливо

Довготривалість використання

- Цю властивість мали повноцінні гроші, а зараз повинні мати готівкові гроші.
- Говорити про цю властивість депозитних грошей немає підстав, оскільки вони не зношуються в обороті.

Однорідність

- **Однорідність** грошей полягає у рівнозначності грошової одиниці з усіх форм грошей, що є в обороті.
- При порушенні однорідності діє «Закон Грешема»:
“Погані гроші витісняють з обороту кращі гроші”

Подільність

- Для здійснення платежів швидко, без додаткових витрат, гроші повинні вільно ділитися на будь-які частини.
- При такому діленні можна легко заплатити будь-яку суму, одержати здачу тощо.
- Для цього сучасна грошова одиниця як правило ділиться на 100 рівних частин. Хоча так було не завжди.

- Гроші мають бути такими, щоб їх легко було носити, зручно ними користуватися в повсякденному житті, а також мінімізувати витрати на забезпечення обороту.

Інші властивості грошей (дискусійного штибу)

- загальна прийнятність
- обмеженість їх кількості
- транспортабельність
- висока захищеність
- упізнаваність
- помітна відмінність купюр
- анонімність

1.6. Роль грошей в ринковій економіці

Вплив зміни кількості грошей на основні макро- та мікроекономічні процеси

Якщо на макро-рівні:

недостатньо грошей > платіжна криза, дефляція

забагато грошей > інфляція, гіперінфляція

Гроші як інструмент регулювання економіки

Зміна впливу кількісних параметрів грошей на економіку на коротко- та довгострокових інтервалах

Кейнсіанський рецепт:

Якщо рецесія:

емісія > доступні кредити > ріст ділової активності > падіння безробіття

Якщо бум:

кредитна рестрикція > менше грошей > падіння ділової активності > стримування інфляції > згладжування циклів.

Монетаристи заперечують ефект з огляду на рівновагу в довгостроковій перспективі і ризику надмірної інфляції. Це - концепція нейтральності грошей.

Еволюція ролі грошей у перехідній економіці України

- Радянський карбованець і талони
- Купоно-карбованень
- Гривня
- Зміни номіналу: на підході купюра 1000 гривень

1. **Електронний конспект лекцій.** Тема 1.
2. Савлук, М.І. **Гроші та кредит** (Розділ 1).
3. Mishkin, Frederic S. ***The Economics of Money, Banking, and Financial Markets***, Business School Edition, 10th ed. Boston: Pearson Publishing, 2013. (Part 1, 49-54, 94-100 pp.).
4. Закон України про банки і банківську діяльність. – 2000. - ([link](#))
5. Perry Mehrling. ***Economics of Money and Banking***. Coursera ([link](#))
6. Ferguson, Niall. ***The Ascent of Money***: Financial History of the World ([PDF](#))
7. De Soto H.H. ***Money, Bank Credit, and Economic Cycles***.
8. Day Clive. ***History of Commerce***. – 1907.

Дякую за увагу!